

ei erau descurajați și zbuciumați, ținutul a început să răspîndească o adiere, un vînt de la sud». În ediția anterioară Ziegler propusese eliminarea lui νότον, iar în ediția actuală a propus νότιον. Eliminarea cuvîntului νότον, care nu avea nici un sens, era o soluție poate mai comodă pe cînd emendarea în νότιον nu numai că este necesară, și conservatoare, dar este și cit se poate de judicioasă. Într-adevăr, Plutarch a voit să precizeze despre ce fel de *aura*, « adiere » era vorba. Tot atît de judicioasă este și alegerea formei νότιον în loc de νότιον, în expresia ἐκτείναντες ὅσον ἦν νότιον. Astfel, codicii LPZ dau νότιον pe cînd codicele Q oferă lecțiunea νότια. Ambele lecțiuni date de codici sînt cu totul în dezacord cu ὅσον. Singura lecțiune posibilă gramatical și în concordanță cu contextul este νότιον adoptată de Reiske, la care a aderat și Ziegler.

În acest fel, cele două volume constituie un titlu de mîndrie, și pentru K. Ziegler, și pentru Editura Teubner.

N. I. Barbu

PLUTARCHUS, *Moralia*, vol. VI, Fasc. 3 (*De Musica* edidit et tertium recensuit K. Ziegler; *De libidine et aegritudine; Parsne an facultas animi sit uita passiva* edidit M. Pohlenz, iterum revidit Ziegler), Leipzig, Teubner, 1966, XV + 64 p.

Printre diferite opusculă din 'Hθύα se află inserată o scriere de compilație neautentică în Corpus Planudeum, unde ocupă locul al 39-lea. Este vorba de tratatul Περί μουσικῆς, cel mai întins din fascicolul de *Moralii* pe care-l recenzăm. În această ediție, a III-a, i-au fost rezervate primele 48 pagini. Față de penultima ediție din 1959 (în aceeași Bibliotheca Teubneriana), volumul se îmbogățește cu doi indici foarte prețioși: I. *Index auctorum laudatorum*; II. *Index nominum et rerum ad rem musicam pertinentium*.

Pot fi reperate în primul indice toate referirile « tratatului » *De Musica* la poezii cei mari (Alceu, Alcman, Pratinas, Homer ș.a.) și la teoreticienii mai însemnați din care compilatorul nostru a citit pasaje întregi. Printre ei un loc de frunte îl dețin Aristoxenos, Glaucos și Heraclide Ponticul. Celălalt indice cuprinde nume citate doar în treacăt de Pseudo-Plutarh și o listă foarte utilă de termeni tehnici dintre care cităm «speciminis gratia»: Αἰόλιος νόμος, αἰσθήσεις, ἁρμονία, εὐτασις, ἐπιστήμη (ca sferă generală și apoi ca știință particulară a muzicii, a ritmului etc.), μεθιστάναί, μέρος musicae, μέρος ἁρμονίας, πολυφωνία, ψυχῆς καθάρσιον καὶ ἔμμελές καὶ ἑναρμόνιον σύστημα κ.τ.λ. Ar fi meritat poate să figureze o mențiune specială (sau poate chiar explicația cuvîntului în latinește) acolo unde termenul inserat în anexă ne oferă o accepțiune deosebită, atestată mai ales de Pseudo-Plutarh: προσανέναι « a slăbi coarda pentru coborîrea tonului », φθόγγοι διαρριμένοι, « tonalități muzicale disparate », χροά « coloratura » sau « nuanța » unei game etc.

În orice caz, chiar dacă lipsesc unele specificări, indicele nu omite aproape nici un termen semnificativ. Dat fiind raritatea lucrărilor de referință consacrate tratatelor de Muzică și Melpoie, *index nominum et rerum* trebuie considerat unul din cele mai marcante sporuri calitative înregistrate de noua ediție.

Altfel, ameliorările aduse textului sau diferențele de interpretare față de edițiile anterioare nu depășesc limitele unei revizii prudente care a respectat principiile stabilite pentru primele două ediții: deși ordinea capitolelor și planul expunerii prezintă aspectul unor simple acumulări de notații erudite sau de precepte bătrînești, editorul modern păstrează indicațiile tradiției manuscrise. Orice modificări mai radicale, introduse în dispoziția textului, (regupări de capitole și paragrafe, inversiuni și remedii prea frecvente aduse topicii, expulzarea unor cuvinte sau rele-

garea unor fraze întregi în aparatul critic), ne-ar da impresia restaurării cu totul ipotetice. Așadar, textul « recondiționat » de editorii mai vechi (pe urmele lui Westphal, primul care alterează total, în ediția sa din 1865, dispoziția paragrafelor din manuscrise) nu mai oglindește de fel situația tradiției manuscrise. Asemenea ediții (cum ne-au oferit și Weil-Reinach în 1900 sau Lasserre în 1954), se depărtează de obiectivele fixate unei *recensio*; ele devin *restitutiones secundum hypothesin*. Nu contestă nimeni utilitatea unor astfel de încercări. Pe această cale ajungem de-a dreptul la izvoarele lui Pseudo-Plutarh și separăm doctrina « ritmicienilor » din școala lui Aristoxenos (sau a celorlalte autorități: Heraclides, Glaucus ș.a.) de balastul unor adaosuri înjghebate de compilatorul nostru sau izvodite din cărțile gramaticilor — produse tardive acumulate în decursul veacurilor, după secolul III î.e.n. (cam pînă la sfîrșitul veacului IV e.n.). Dar nu este mai puțin adevărat că o astfel de grupare nu intră în atribuțiile unui editor, preocupat să stabilească cel mai bun text pe care-l poate oferi tradiția manuscrisă. Singura metodă științifică rămîne în fond cea ilustrată de strădania lui Ziegler. Ce-i drept, în urma unei emendări prudente a textului din manuscrise mai rămîn oricum cel puțin zece « loci disperati ».

Dintre ameliorările introduse în textul ultimei ediții cităm următoarele: p. 10,5 un optativ potențial ipotetic ἀπεικάσειε în locul conjunctivului (-ση) sau al viitorului indicativ (care figura în ediția precedentă). A doua frază din cap. 38 (p. 3, rindurile 13 și urm.) a fost simplificată prin eliminarea unui λέγειν (în mod conjunctural inserat în text ca o întregire necesară în ediția a II-a) — forma respectivă se găsește cu câteva cuvinte mai departe în aceeași unitate frazeologică. De aceea preferăm și noi punctuația din prezenta ediție (a III-a); semicolon după κεχρημένους și reliefaarea opoziției dintre argumentele prezentate prin corectarea lui πεφλωαρηκέναι în πεφλωαρηκέναι γάρ. Capătă relief o frază foarte caracteristică pentru mentalitatea lui Pseudo-Plutarh. Este combătută lipsa de înțelegere a « modernilor » pentru rafinamentele cromatice: « Într-atît au ajuns ei de superficiali și de leneși încît, după socotința lor, diezul enharmonic (cel care valorează 1/4 de ton) nu conferă expresivitate sunetelor care cad sub simțurile noastre și de aceea îl exclud dintre procedeele muzicale: căci, după cum afirmă ei, cei care folosesc această specie de tonalități și fac teorii despre ea sporovădesc zadarnic ((πεφλωαρηκέναι) și socotesc că cel mai puternic argument în favoarea justeței acestei afirmații îl oferă propria lor insensibilitate ». Subzistă o acumulare inestetică de infinitive ἀπόδειξιν . . . τοῦ τάληθῃ λέγειν φέρειν οἴονται. Totuși fraza devine acum pe de-a întregul inteligibilă.

Foarte ingenioasă ni se pare ultima emendație pe care o vom discuta aici: <καθ'αρώτατον în loc de ἀνώτατον din manuscrise. În penultima frază a dialogului imaginat de Pseudo-Plutarh vorbitorul arată că orice prelungire a discuției ar fi inoportună; este evident că zeii au fost cei care au statoinic mai toate principiile armoniei; « deci ar fi cel mai sănătos lucru » să se încheie dialogul, « pentru ca să respectăm măsura așa cum se cuvine » (τὸ παντὶ τὸ προσῆκον μέτρον). Ziegler a propus o îndreptare, sugerată probabil de conjectura lui Amyot (ἀγιώτατον). Ca formă de superlativ καθ'αρώτατον este mai bine atestat și mai verosimil decît ἀγιώτατον. Confuzia în tradiția manuscrisă își are probabil obîrșia într-o grafie neclară, interpretată greșit de acei copîști care au introdus absurdul ἀνώτατον. Totuși, de vreme ce se impune o emendație care să înlocuiască un cuvînt cu totul deformat, ne întrebăm dacă n-ar fi logic să presupunem că autorul a încercat să exprime o antiteză folosind două antonime: ἀκαιρον δ' ἂν εἴην τὸν ἐπεκτείνειν τοὺς . . . λόγους καὶ τριώτατον. Superlativul propus de noi pare și el verosimil.

Recurgînd la aparatul critic al ediției Ziegler pentru a examina cu atenție opusculul apocrif *De Musica*, ne-am dat seama că ne aflăm în fața unui exemplu tipic al vicisitudinilor pe care le-a suferit erudiția de cabinet în primele veacuri ale imperiului. Lucrările cu caracter didactic încearcă să imite opere literare celebre din trecut, specimene ale genului « protreptic ». Așa cum se prezintă lucrarea în majoritatea codicelor, se pot distinge următoarele secțiuni:

1. Prologul stingaci este conceput după modelul celor platonice. Naratorul prezintă apoi împrejurările: prilejul oferit unor erudiți de a discuta despre muzică în casa «magistrului» (διδάσκαλος) Onesicrates (cap. 1–2).

2. Alt invitat, Lysias, expert în problemele de instrumentație, ne dă un scurt istoric al începuturilor muzicii și vorbește despre primii născocitori — οἱ πρῶτοι εὐρόντες (cap. 3–12).

3. Cea mai importantă secțiune a «dialogului» cuprinde și cele mai numeroase inconsecvențe (pe care nici nu le putem semnală în această recenzie). În capitolele 13–42 vorbește un oarecare Soterihos, prezentat ca un «encicloped» (ἐσπουδακότες οὐ μόνον περὶ μουσικὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν). Se discută mai întâi despre *ethosul* diferitelor stiluri muzicale (împărțite pe specii și pe școli de interpretare, cap. 13–21). Urmează crimpele dintr-o controversă despre utilitatea muzicii — cu argumente reproduse școlărește din Platon și Aristotel. Cele mai valoroase considerații despre armonie sînt preluate probabil din *Scriptores musici* care dezvoltă învățătura pitagoreilor (întreaga discuție morală ocupă spațiul capitolelor 22–32).

Începînd cu tranziția din capitoul 32, tonul moralizator devine mai insistent; ascultăm un fel de «omilie» despre binefacerile muzicii tradiționale, îndeosebi mărturiile venerabile, cum ar fi cele împrumutate din Homer sau de la fruntașii școlilor spartane, sînt comentate prozaic (uneori intenția poetului este chiar interpretată greșit). În capitolele 43–44, pe același ton sentențios, ceva mai emfatic, Onesicrates oprește la timp elogiul, din ce în ce mai găunos . . . al binefacerilor muzicii . . .

Ne dăm seama că pasaje întregi care dezvoltă idei valoroase sînt excerptate sau transpuse din opere pierdute ale școlii aristoxenice și din alți autori însemnați; de aceea *De Musica* merită calificativul de «aureus libellus». Foarte des ne lovim însă de incompetența gramaticului compilator (Pseudo-Plutarchus). Limbajul său fiind foarte disparat, scribii și copisti n-au făcut decît să exagereze defectele originalului: unde n-au înțeles de fel succesiunea ideilor au sărit cuvinte întregi. De acolo și apariția lacunelor. Însăși forma literară este cu totul hibridă și demonstrează incapacitatea de a reinvia un gen dispărut: «dialogul». Căpătăm doar un caiet de conspecte, un tratat stingaci cu pretenție de compoziție artistică. Interlocutorii își debitează lecția pe rînd; fiecare vorbește de unul singur, reproducînd monoton, cu multe prescurtări, conținutul unor discuții mai vechi citite prin diferite tratate sau dialoguri celebre ale înaintașilor.

Așadar, înseși defectele scrierii, *scăderile compoziției literare* ne oferă argumente în plus pentru a păstra aspectul de ansamblu pe care-l oferă tradiția manuscrisă, fidel oglindită de textul stabilit în ultima ediția a lui Ziegler.

Impresiunea prin fototipie este destul de îngrijită, prezentarea grafică mai plăcută prin noua dispoziție în pagină (margini late, care permit delimitarea clară a paragrafelor și adnotarea rîndurilor). Nedumerește la pag. 23, rîndul 14, mențiunea formei *προσεξέωρασαι* (inf. aor.) considerată de Weil și Reinach mai corectă decît *προσεξερῆσθαι* din codici (în mod frecvent *papiri* din epoca elenistică ignorau forma de perfect cu *η*. La p. 27, r. 11, τὸ ποιεῖν a fost reprodus greșit fără accent.

Ultimele două opuscule: Πότερον ψυχῆς ἢ σώματος ἐπιθυμία καὶ λύπη și Εἰ μέρος τὸ παθητικὸν τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς ἢ δύναμις ocupă un spațiu foarte redus (în total 13 pagini) și emendațiile aduse de Ziegler, după moartea lui Pohlenz, se pot număra pe degete. În general s-a încercat o întregire conjeturală a textului în anumite locuri unde se ivise bănuiala unei tradiții lacunare. Astfel, de exemplu, în cap. II, r. 3, din *De libidine* textul este corectat după cum urmează: Καὶ Δημόκριτος ἐπὶ τὴν ψυχὴν ἀναφέρων <τὴν αἰτίαν τοῦ> κακοδαίμων<εῖν> φησιν . . . Este înlocuită deci lecțiunea lui Pohlenz κακῶσαι δύναμιν printr-o conjetură mai bună; i se găsește un rost lui κακοδαίμων atestat de unele manuscrise.

Toate meritele consemnate în rîndurile de mai sus ne arată că epuizarea ediției precedente într-un interval de timp relativ scurt se explică prin reușita unui volum cu totul deosebit din ciclul *Moraliilor*. La însușirile dinainte se adaugă după cum am văzut, ameliorarea textului și repertoriile de cuvinte. *Fasciculus tertius* își merită deci cu prisosință rangul pe care îl deține printre celelalte apariții din aceeași serie.

M. Nasta

CORNELII TACITI *Libri qui supersunt* iterum edidit Erich Koestermann. Tom. I *Ab excessu diui Augusti* (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Lipsiae, 1965, XLIV + 461 p.

Orice nouă ediție critică a unui text de importanța Analelor lui Tacit trezește bucuria tuturor celor care, interesându-se de opera marelui istoric, cunosc starea deplorabilă în care s-a păstrat¹. Un singur manuscris, în minusculă carolingiană, din sec. IX, Mediceus I, conține cărțile I—IV și fragmentele din V—VI, manuscris care, editat îndată după descoperirea de către Philippus Beroaldus (Roma, 1515), n-a mai fost, din această cauză, copiat, așa încît editorul de astăzi nu se poate baza pentru îmbunătățirea textului decît pe notele și corecturile făcute de Beroaldus chiar în marginea manuscrisului sau pe coniecturile editorilor ulteriori. Ceea ce s-a păstrat din partea a II-a a Analelor (o bucată din cartea a XI-a, cărțile XII—XV și începutul cărții a XVI-a) s-a transmis de asemenea printr-un singur manuscris mai vechi, Mediceus II, din sec. XI, în minusculă lombardă, la fel de deteriorat ca și primul. Toate celelalte manuscrise ale părții a II-a a Analelor, așa-numitele *deteriores*, sînt posterioare cu patru secole și aduc prea puține lucruri pentru îmbunătățirea textului. Aceasta este baza tuturor edițiilor de pînă acum.

Erich Koestermann a îngrijit mai întîi trei retipări ale faimoasei ediții Halm-Andresen (a VIII-a Leipzig, Teubner, 1957—1959). O întîmplare deosebit de importantă l-a determinat să întreprindă o ediție nouă, cu totul independentă de Halm-Andresen: descoperirea de către C. W. Mendell² a unui manuscris crezut pierdut, care aparținuse cîndva lui Rudolphus Agricola și era cunoscut editorilor moderni numai din cîteva lecțiuni foarte fericite, citate de editorii mai vechi (N. Heinsius, Th. Ryckius, Iac. Gronovius)³. C. W. Mendell a demonstrat, pe de o parte, că Leidensis cercetat de el nu e decît manuscrisul posedat cîndva de Agricola și ajuns din Italia în Germania, pe de altă parte că acest manuscris, deși tîrziu (sfîrșitul sec. XV), nu derivă, ca toate celelalte, din Mediceus și conține lecțiuni foarte valoroase, adeseori mult mai bune decît cele din Mediceus, deși are, la rîndul lui, multe interpolări și variante absurde.

Verificînd din nou manuscrisul și eliminînd unele exagerări ale lui Mendell, E. Koestermann a dat o nouă ediție personală din *Annales* (1960) și *Historiae* (1961), în care a pus la contribuție ca un nou izvor, alături de Mediceus II, manuscrisul Leidensis. Această inovație a stîrnit discuții aprinse printre specialiști, găsind aprobarea unora și criticile altora⁴. La scurt timp după prima ediție a fost solicitat de editură să scoată una nouă. E. Koestermann regretă că timpul scurt nu

¹ Asupra avatarurilor operei istorice a lui Tacit, mai ales în perioada antică, v. C. Poghire, *Sur la répartition des livres de Tacite entre Annales et Histories*, Studii clasice, VI, 1964, p. 149—154.

² În *American Journal of Philology*, 72, 1961, p. 337—345 și 75, 1964, p. 250—270.

³ V. H. Goelzer în prefața Analelor, « Les Belles Lettres », 1923, p. XXXI, nota 1.

⁴ Ediția a cunoscut peste 20 de recenzii dintre care cea mai valoroasă este a lui Cesare Questa din *Rivista di cultura classica e medioevale*, 3, 1961, p. 390—408.